

LOCAL SELF-GOVERNMENTDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-249-4-22>**DERUSSIFICATION OF THE LOCAL TOPONYMIC SPACE:
ESSENCE AND CRITERIA****ДЕРУСИФІКАЦІЯ МІСЦЕВОГО ТОПОНІМІЧНОГО
ПРОСТОРУ: СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ****Zubchenko O. S.**

*Candidate of Sciences in Sociology,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Sociology
Mariupol State University
Kyiv, Ukraine*

Зубченко О. С.

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри філософії та
соціології
Маріупольський державний
університет
м. Київ, Україна*

Початок повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року надав новий імпульс процесам національного відродження, що розпочалися після перемоги Революції Гідності. Важливе місце серед них посідає трансформація топонімичного простору, до якого звикли наші батьки та у якому ми жили від народження. Особливого звучання такі зміни набувають у великому місті, у просторі якого зберігається досвід попередніх історичних та культурних епох, відображаються символи та сенси минулого, концентрується суб'єктивна історична пам'ять.

Шість років тому Україна вже набула досвід практичного оновлення топонімичної системи у рамках декомунізації. Продовження цих процесів відбувалося як у теоретичній царині, в контексті соціолого-урбаністичних досліджень [2;3;7] та політико-меморативних студій [4;5;6], так і через спроби позбутися російської спадщини на нормативному рівні, зокрема, шляхом прийняття законопроектів «Про внесення змін до Закону України “Про географічні назви” та «Про деколонізацію гуманітарної сфери», які знаходяться на розгляді Верховної Ради України.

Не очікуючи законодавчого врегулювання, місцеві ради Києва, Львова, Полтави, Дніпра, Вінниці, Луцька та багатьох інших міст розпочали процес масового перейменування назв, які пов'язано із

російським та радянським минулим. Разом з тим у практичній діяльності топонімічних комісій виникає багато протиріч та непорозумінь. По-перше, високий інтерес громадськості не завжди корелюється із розумінням сутності та завдань деколонізації та дерусифікації. По-друге, відсутність чітких принципів, за якими треба міняти назви, викликає плутанину та витрачання зайвих зусиль. По-третє, на тлі непростой бюджетної ситуації, постійної загрози ворожих ударів по соціальній та комунальній інфраструктурі та підготовки до важкого опалювального сезону такі завдання лишаються неперіоритетними для більшості міських голів та доручаються до виконання далеко не найкомпетентнішим посадовцям.

Ці проблеми знайшли відображення у процесах реструктуризації топонімічного простору м. Запоріжжя. Із понад 1350 міських топонімів, 136 названо на честь географічних об'єктів російської федерації та Білорусі (вул. Московська, Тушинська, Алапаєвська), 54 – іменами російських діячів науки та культури (Жуковського, Державіна, Докучаєва), 25 – російських воєначальників, флотоводців та інших історичних діячів (Пестеля, Суворова, Дежньова), а ще 40 – завуальовано пов'язані із комуністичним тоталітарним режимом, але свого часу не підпали під дію профільного закону (Тимурівська, Гризодубової, Скрябіна).

Дерусифікація має кілька основних цілей – пробудити національну пам'ять, змусити громаду згадати про забуті та заборонені сторінки історії свого населеного пункту та сприяти формуванню місцевої ідентичності. Водночас можна погодитися із А.Драбовичем, що не варто відрізати від себе частину нашої культурної спадщини, яку присвоїла собі росія [1]. Запорукою успішної реалізації цих завдань є постійний діалог із населенням.

Виходячи із цього, постає питання про критерії дерусифікації. По-перше, вона має бути логічним продовженням декомунізації, втіленням ідей та смислів, які через лакуни в законі не вдалося реалізувати раніше. Йдеться насамперед про урбаноніми, що пов'язані із радянськими святами (8 березня, Першотравнева), ідеологією світової революції (Солідарності, Боротьби, Профспілок), «досягненнями» соціалізму (Прогресивна, Цілинна, Заполярна), тотальною мілітаризацією суспільства (Дивізіонна, Мінометна, Бойова), освоєнням космосу та здобутками п'ятирічок (Стратосферна, Рекордна, Космічна).

По-друге, назви Коксобудівна, Фундаментальна або Столярна можуть здатися неблагозвучними та навіть смішними, проте вони відображають динаміку соціально-економічного розвитку міста,

зростання промислового комплексу та розселення представників різних соціальних верств, і нічим не гірше, аніж топоніми Венеції чи Мюнхену. «Заводську» топоніміку не можна зводити виключно до радянської ідеології, а потрібно розглядати у загальному контексті символічного простору старопромислового міста.

По-третє, має бути збережено місцеву айдентику, до якої належать історичні назви дореволюційних часів (Олександрівська, Троїцька, Благовіщенська), імена людей, які зробили визначний внесок у становлення міста та регіону (Магара, Академіка Муравченка, Миколи Рибникова), або місцеві природно-географічні особливості (Великолузька, Хортицька, Вознесенівська). Окремої дискусії заслуговують топоніми, пов'язані із подіями Другої світової війни та вигнанням фашистських окупантів із Запоріжжя. З одного боку, вони асоціюються із тоталітарним минулим та людиноненависницькою пропагандою рашистських загарбників, з іншого – відповідно до норм Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років», шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом, до ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України. Формальної заборони на перейменування у законі не міститься, проте відмовляючись від українського внеску у подолання коричневого безумства, ми допомагаємо сучасним російським фашистам у переписуванні історії. У цьому контексті також варто продовжувати меморіалізацію героїв російсько-української війни 2014-2022 років, учасників національно-визвольних змагань 1917-1921 років, борців за волю України різних часів.

По-четверте, дуже важливо позбавити карту міста від російських топонімів, що виконували функцію маркування кордонів імперії. Люди мають розуміти, що вул. Томську треба перейменувати не тому, що вона названа на честь російського міста, а через те, що половину будинків на ній знищили путінські С-300. При цьому важливо врахувати топоніми, які символізують Запорізький регіон, міста-герої України, самовіддану боротьбу нашого народу проти кремлівських загарбників (Маріупольська, Ірпінська, Бучанська).

По-п'яте, місцеві посадовці мають чітко визначити межі топонімічних «реформ», щоб не було спокуси використати їх у чийось інтересах. Подібні ситуації вже виникали. Зокрема, у Запоріжжі представники одного із фінансово-промислових угруповань активно лобіюють перейменування вул. Глісерна на честь нещодавно померлого підприємця, який мав у цьому районі ресторан та спортивний клуб.

Також представники топонімичної комісії міськради чомусь вирішили перейменувати вулицю Билкіна, названу на честь співробітника міліції, який ціною власного життя врятував дитину з під потягу. Для уникнення таких непорозумінь у кожній громаді мають бути розроблені та ухвалені порядки проведення перейменувань, з акцентом саме на чіткі критерії дерусифікації.

Таким чином, процес оновлення міської топоніміки, позбавлення її від російських та радянських нашарувань наразі тільки розпочинається, а його успіх багато в чому залежатиме від наполегливості та ініціативності органів місцевого самоврядування, їхньої відкритості до співпраці з науковцями, активістами, місцевими жителями, всіма тими, кому небайдуже обличчя рідного краю.

Література:

1. Дерусифікації буде потрібна додаткова законодавча регламентація, – голова УІНП. Режим доступу <https://interfax.com.ua/news/general/829741.html>, (дата звернення 28.09.2022)
2. Киридон А.М. Студії пам'яті в сучасній гуманітаристиці: історія становлення. *Український історичний журнал*. 2017. № 4. С. 150-161
3. Лабінська Г. Російський проімперський слід в українській топоніміці. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2015. Випуск 49. С. 180–192.
4. Малес Л.В. Декомунізація столиці: зміни урбанонімії (методи, перші результати). *Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2016. Вип. 36. С. 62-67.
5. Міхно Н.К. Історична пам'ять у просторі міста: «ментальна» архітектура та динаміка міських топонімів. *Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро*. Монографія: в 2-х томах за ред. В.Кривошеїна. Т. 1. Дніпро: ДДУ, 2018. С. 142-162.
6. Нагорна Л. Образ міста: регіональні аспекти вітчизняної візуалізації. *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. 2013. Вип. 7. С. 127–146.
7. Сичова Я.А. «Місця пам'яті» як засіб конструювання колективної ідентичності. *Актуальні питання філософії та соціології*. 2021. Вип. 32. С. 158-162 DOI <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1038>